

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 811.161.2.06,373

НОРМАТИВНО-АКСІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДІАХРОННОГО АНАЛІЗУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

(Рецензія на монографію: Коць Т. А. Українське слово в пресі кінця XIX – початку XXI ст.: динаміка літературної норми. Київ, Видавництво Дмитра Бураго, 2018, 428 с. (Серія «Студії з українського мовознавства»))

Олена КУЛЬБАБСЬКА (Чернівці, Україна)

e-mail: olena.k@i.ua

КУЛЬБАБСЬКА Олена. НОРМАТИВНО-АКСІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДІАХРОННОГО АНАЛІЗУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ (Рецензія на монографію: Коць Т. А. Українське слово в пресі кінця XIX – початку XXI ст.: динаміка літературної норми. Монографія, Київ, Видавництво Дмитра Бураго, 2018, 428 с. (Серія «Студії з українського мовознавства»))

У рецензованій монографії на основі фактичного матеріалу з періодичних видань різноманітної тематики й ідеології, що охоплюють всю територію сучасної України з кінця XIX і до початку XXI ст., запропоновано нормативно-аксіологічну концепцію діахронного аналізу публіцистичного стилю в контексті історії літературної мови з оперттям на соціокультурні та психолінгвальні чинники, з'ясовано постійні і змінні механізми літературної та стильової норм, простежено текстову взаємодію структурних одиниць, що належать до різних функцій них типів.

Ключові слова: публіцистичний стиль, мова преси, літературна норма, стильова норма, прескриптивна норма, дескриптивна норма, оцінність, оцінні одиниці, мовна свідомість. "House-field-temple"

KULBABSKA Olena. NORMATIVE-ACSYOLOGICAL CONCEPT OF DIACRONIC ANALYSIS OF JOURNALISTIC STYLE (REVIEW OF MONOGRAPHY: KOTS T. UKRAINIAN WORD IN THE PRESS OF THE END OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY: DYNAMICS OF THE LITERARY NORM. MONOGRAPH, KYIV, 2018, 428 P.)

The scientific novelty of the research is to substantiate the concept of diachronic analysis of journalistic style in the context of the history of literary language, taking into account socio-cultural and psycholinguistic factors; definition of the integral integrative linguocultological and structural-normative model of the description of linguistic units of journalistic texts at all time samples; revealing the dynamics of the formation, development and interaction of prescriptive and descriptive norms; elucidation of linguistic mechanisms of the influence of journalistic texts on social and national-language consciousness; the introduction into the scientific course of the axiological understanding to the change in the aesthetic, moral, ideological orientations of society.

Keywords: journalistic style, press language, literary norm, stylistic norm, prescriptive norm, descriptive norm, estimation, estimating units, linguistic consciousness.

Засоби масової інформації не лише реалізують літературну норму свого часу, а й визначають її динаміку, зміни, тенденції розвитку. Преса – це найдавніший, найпоширеніший засіб передавання інформації, який упродовж більше ніж столітньої історії впливає на суспільну і національну свідомість, виформовує інтелектуальний рівень читачької аудиторії.

В українському мовознавстві досі не було досліджень, які б у діахронному аспекті висвітлювали формування стильової норми публіцистичного стилю, розкривали взаємодію дескриптивної та прескриптивної норм у контексті історії літературної норми.

Т. А. Коць у своїй монографії заповнює цю лакуну і, ґрунтуючись на напрацюваннях вітчизняної і зарубіжної лінгвостилістики, психолінгвістики, філософії, висвітлюючи сформовані в українському мовознавстві напрями аналізу публіцистичного стилю (функціонально-стилістичний і нормативно-стилістичний), розкриває теоретичні питання, які стосуються історичного розвитку стилю: поняття літературної норми, оцінності, національно-мовної свідомості. Літературну норму висвітлено не лише в традиційному рівневому ключі, а й з урахуванням когнітивних механізмів мови, її семантико-стилістичного потенціалу. У праці слушно зауважено, що літературна норма для кожного часового періоду – це не одне й те саме. Літературну норму початку XX ст. не можна оцінювати, порівнюючи з літературним стандартом сьогодення. Із того часу минуло вже ціле століття, яке змінило її, удосконалило (с. 47–48). Автор монографії наголошує, що «норма виступає об'єднувальним і зміцнювальним елементом літературної мови на всіх етапах її розвитку... Носії національної мови в процесі освіти засвоюють ядро норми літературної мови, але постійно відчують неперервну мінливість мови, яка ставить їх перед вибором того чи того мовного явища» (с. 47).

Розкриття динаміки оцінності мовних одиниць, які створюють часову репрезентацію ядерних понять преси – це якісно новий підхід у тлумаченні історії літературної мови. У прескриптивних працях другої половини ХХ ст. усталився нормативно-стилістичний рівневий аналіз текстів. На лексичному рівні, зокрема, дослідники фіксували входження через мову періодичних видань у загальномовний словник суспільно-політичної лексики, переважна частина якої вже відійшла до пасивного фонду. Аксіологічний аналіз оприявнює динаміку цінностей різних історичних періодів, що засвідчує формування, зміни, рівень національної свідомості народу.

У розділі II «Становлення публіцистичного стилю в кінці ХІХ – на початку ХХ століття» представлено комплексний аналіз історії розвитку стилю, висвітлено проблеми мовної дискусії про напрями його розвитку у зв'язку з ідейно-естетичними цінностями початку ХХ століття і формування літературного стандарту. Окреслено також параметри впливу публіцистичного стилю на стильову норму релігійного стилю, звернено увагу на лексику публіцистичного стилю початку ХХ століття у словнику літературної мови. Уведено в науковий обіг новий фактичний матеріал початку ХХ ст. з відповідною виваженою інтерпретацією. Мова незалежної преси того часу засвідчує ідейно-естетичні цінності свого часу, які поширювалися в суспільстві через українську інтелігенцію. Т. А. Коць зазначає, що більшість періодичних видань того часу «утверджували національні, християнські цінності, зберігали і популяризували національну культуру, історію, засвідчували повноцінний розвиток української мови в усіх сферах життя народу» (с. 114). Автор книги доводить, що преса в ті часи утверджувала в літературному вжитку живу народну мову, вводила в загальномовний словник власне-українські назви нових реалій доби й була сферою адаптації запозичень. Періодичні видання, утримуючи у своїх структурах оцінні лексичні, фразеологічні, синтаксичні одиниці, упорядковували національну аксіологічну парадигму світовідчуття, ядерними поняттями якої були історія, культура, мова, християнські ідеали.

У ІІІ розділі «Літературна норма і мовна практика української періодики» на структурному рівні простежено динаміку словотвірної, морфологічної, синтаксичної дескриптивної норми публіцистичного стилю, визначено її кореляції з прескриптивними настановами впродовж ХХ – початку ХХІ ст. Взаємодія прескрипцій із мовною практикою в різні періоди історії літературної мови залежала від суспільно-політичної ситуації в країні. У періоди державотворення здебільшого мовна практика коригує мовознавчі рекомендації. Прескриптивна й дескриптивна норми впродовж усієї історії літературної мови, як аргументовано доведено в праці, взаємодіяли неоднаково. На початку й у кінці ХХ ст. тенденції розвитку прескриптивної норми визначала мовна практика, а в 40–80-ті роки ХХ ст. в усіх сферах життєдіяльності мови переважали прескриптивні настанови. Логічним є висновок, що прескриптивна й дескриптивна норми впродовж усієї історії літературної мови протистояли процесам денаціоналізації та уподібнення до російської мови, а українська мова впродовж ХХ ст. залежно від екстралінгвальних чинників більшою або меншою мірою продовжувала традицію збереження визначальних особливостей і розвитку власних потенційних можливостей у словотворі, морфології, синтаксисі (с. 222). Системне осмислення літературної норми у зв'язку з мовним узусом, який в умовах комунікаційних технологій відбиває і закономірні, і тимчасові, випадкові зміни, виявляє тенденції мовного розвитку загалом.

У ІV розділі «Динаміка оцінності публіцистичного стилю» висвітлено зміни оцінних функцій мовних одиниць, які структурують аксіологічні поля ядерних понять публіцистичного стилю. Проаналізовано зміни лексичних, фразеологічних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних механізмів формування оцінної конотації впродовж кінця ХІХ – початку ХХІ ст. Ядерні поняття стилю: *народ, держава, влада* обростають часовими оцінними парадигмами, які маркують ідеологічні засади, зміну аксіологічної шкали впливу на свідомість народу. З огляду на це, у дослідженні унаочнено, що історія літературної мови, зафіксована в газетах і журналах – це не традиційні часові списки зібраної суспільно-політичної лексики, а оцінні категорії, які охоплюють найрізноманітніший мовний матеріал, семантика якого розкривається в контекстуальному оточенні. Т. А. Коць наголошує, що «оцінність у мові преси виявляється в оновленій структурі та семантиці лексичних компонентів, стилістичній маркованості синтаксичних одиниць. Специфіка оцінності мовних конструкцій полягає в семантичній

прозорості їх елементів» (с. 308). Періодичні видання, змінюючи за допомогою мовних засобів акценти в різноманітних актуальних для кожного історичного періоду темах, наповнюючи зміст позитивною або негативною оцінкою, виформовують загальну, масову й мовну культуру суспільства.

У V розділі «Взаємодія публіцистичного стилю з іншими функціональними різновидами літературної мови» простежено динаміку реалізації потенційних можливостей мови через взаємодію її функціональних різновидів. Звернено увагу на диференціацію в мові словотвірних варіантів на пароніми, синоніми тощо. З'ясовано історичні причини вдосконалення граматичних механізмів української літературної мови.

Публіцистичний стиль розвивався упродовж всього XX ст. і на початку XXI ст. у тісній взаємодії з іншими функціональними різновидами літературної мови. Лексико-семантичні, словотвірні, морфологічні зміни, які не суперечили внутрішнім законам мови, з'являючись в одній сфері життя мови, ставали системним явищем інших функціональних стилів і літературної мови загалом. Т. А. Коць слушно наголошує, що стильова норма публіцистичного стилю виформовувалася на основі художнього стилю і була водночас синтезом, удосконаленою формою оброблення наукової, офіційно-ділової, конфесійної інформації і інструментом інтелектуалізації суспільства (с. 366).

Автор монографії переконливо доводить, що мова публіцистичного стилю упродовж XX – початку XXI ст. засвідчує незмінні тенденції збереження визначальних рис української мови, відбиває поетапну фіксацію становлення її літературного стандарту, розбудову лексико-семантичного, стилістичного, словотвірного, морфологічного потенціалу. Лише в періоди державності України публіцистичний стиль максимально відкритий для входження нових елементів, а динамічність його стильової норми є запорукою постійних пошуків, удосконалення механізмів, активізації, оновлення ресурсів літературної мови загалом. Проаналізований функціональний різновид літературної мови в усі періоди його розвитку був індикатором суспільно-політичної ситуації, сферою творення, зміни системи цінностей, укладання мовних аксіологічних парадигм, виразником і водночас інструментом формування національно-мовної свідомості суспільства. Переконливою є основна суть висновків: закладені принципи аналізу мовних явищ на початку XX ст., їх систематизація і класифікація були визначальними для розвитку літературної мови й лінгвістики загалом.

Безсумнівно, перспектива цієї праці полягає у дослідженні фонетичної та правописної норм у мові преси, розкритті дискурсивної модальності, зокрема виявів реальності / ірреальності текстів, які є значним і невід'ємним сегментом історії літературної мови. Монографія Т. А. Коць є актуальною за своєю проблематикою, виконана на високому професійному рівні, достатньо проілюстрована мовним матеріалом, є логічною за структурою викладу.

Незаперечною перевагою є те, що праця написана доступною мовою, що викличе інтерес не лише наукової спільноти та студентів гуманітарних спеціальностей, але й усіх, хто прагне пізнати специфіку публіцистичного стилю – єдиного функціонального різновиду літературної мови, який синхронно, поетапно, неперервно в часі відбиває становлення і розвиток літературного стандарту, фіксує вплив екстралінгвальних чинників на внутрішню природу мови.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кульбабська Олена – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: синтаксис, ономазіологія, стилістика, лінгвістика тексту, методика викладання української мови у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kulbabska Olena – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Modern Ukrainian Language of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: syntax, onomasiology, stylistics, text linguistics, methodology of teaching Ukrainian language at higher education.